

A társadalmi változásokkal a gyermek- és ifjúságvédelemben új kihívások jelennek meg. Ez adta az aktualitását annak a Fővárosi Pedagógiai Intézet és a Szociális és Munkaügyi Minisztérium közös szervezésében létrejött áprilisi országos gyermek- és ifjúságvédelmi konferenciának, melynek a fővárosi Váci Mihály Kollégium adott helyet, és az „Eredményesen a kudarcok ellen” címet viselte.

A konferencia arra igyekezett a figyelmet ráirányítani, hogy milyen feladatokat kell megoldani a társadalom kevésbé szerencsés rétegeiből származó gyermekeinek, fiataljainak megsegítésében, hátrányaik csökkentéséért. Mennyire fontos az érintettek közötti párbeszéd, az intézményes összefogás, az új lehetőségek keresése. Milyen felelőssége van a családnak, és mit tehet a gyermek támogatása, védelme érdekében az iskola, a kollégium. Milyen eszközei vannak a jognak, a gyermekek érdekvédelmével foglalkozó szervezeteknek, milyen feladatai vannak a hatóságoknak. Milyen módszerbeli megoldásokat kínál a tudomány, és az általa elért vívmányok hogyan válhatnak a napi pedagógiai részévé.

Az előadók a szakterület elismert képviselői: főiskolai, egyetemi előadók, minisztériumi tisztségviselők, s a szakellátásban dolgozó szakemberek voltak.

Az alábbiakban közreadjuk *Vopaleczky György* előadásának szövegét.

Eredményesen a kudarcok ellen a kollégiumban – hogyan?

Ennek a gyermek- és ifjúságvédelmi konferenciának a középpontjában nem a kollégium áll, de nem véletlen, hogy egy középiskolai kollégium a házigazdája. Tény, hogy a kollégium egy olyan intézmény, amely minden időben a tanulókról való gondoskodás, a hátránykompenzáció, az esélyteremtés intézménye volt.

Előadásomban szeretnék részletesebben – de a rendelkezésemre álló idő rövidege miatt nagyon tömören és a teljességre végképp nem törekedve - szólni arról, hogy milyen gyermek-és ifjúságvédelmi feladatai vannak a kollégiumnak, mik a lehetőségei, milyen szakmai problémákkal szembesülnek a pedagógusok nap –mint nap.

A kollégium feltétlenül a gyermek- és ifjúságvédelem intézményének tekinthető, kifejezetten akkor, ha annak a tág értelmezését vesszük. Hiszen törvény által is előírt feladatai közé tartozik a nevelés, az oktatás, a mindennapi iskolai felkészülés támogatása, a tudás- és kultúrákövetítés, az egészséges és biztonságos, közösségi, befogadó környezet nyújtása. Ez egyben a generálprevenció része.

Megjegyzem, a kollégiumok pedagógiai programjának tartalmaznia kell a gyermek- és ifjúságvédelmi feladatok leírását is.

Szociológiai megközelítéssel is igazolható, hogy a kollégium a gyermekvédelem intézménye.

Először: a fiatal – tanulmányai folytatásához - családjából, a megszokott milióból kiszakadni kényszerül. Egy merőben új – (nagy)városi - környezetbe kerül, ahol új viselkedési mintákkal, szokásokkal találkozik. A beilleszkedés gyakran nem zökkenőmentes: az alkalmazkodáshoz a kollégiumnak meg kell adnia a szükséges támogatást.

Másodszor: van néhány szociológiai jellemző, mint például a szülők munkanélkülisége, alacsony iskolázottsága, a tartós szegénység, sérült családszerkezet, melyek a kollégista diákok háttérben rendszeresen felbukkannak. Ezeket meghatározó keretfeltételként kell figyelembe venni a hátránykompenzációs, gyermekvédelmi feladatok tervezésekor.

Sajnos nem áll rendelkezésünkre friss és pontos kutatási adat arra nézve, hogy hány hátrányos- vagy veszélyeztetett helyzetű gyermek él ma a főváros (vagy az ország) kollégiumaiban. Utoljára 2000 környékén végeztünk a fővárosban - a Fővárosi Pedagógiai Intézetben, az intézmények bevonásával – ezzel kapcsolatban átfogó, helyzetfeltáró empirikus kutatást, melynek lezárásával szakmai ajánlásokat is tettünk.

Az akkori számadatok valószínűleg elavultak. Hogy mégis hivatkozom rájuk, azt az arányok érzékeltetése kedvéért teszem, de feltehetően a helyzet azóta nem javult.

Akkor a kollégisták szüleinek (apák) felének nem volt érettségije, és mindössze 17,1 %-a rendelkezett valamilyen felsőfokú végzettséggel. Ennek megfelelően az apák többsége (több mint 44 %-a) fizikai vagy alacsonyabb szintű szellemi munkát végzett.

A kollégisták közel egyötöde élt sérült szerkezetű családban (a fő ok a válás, elárulás), s ugyanilyen arányú volt a családi létbizonytalanság. Az intézmények becslése szerint a kollégisták fele volt hátrányos helyzetű.

A szociológiai kutatások igazolják, hogy a munkanélküliség, a szegénység, az alacsony iskolázottság elsősorban a vidéken, kiváltképp a kistelepülésen élő családokra jellemző. Törvényszerű tehát, hogy az ezekkel összefüggő gyenge tanulási teljesítmény, az iskolai kudarc, a növekvő tanulmányi lemaradás, az alacsony motivációs szint, a kulturális depriváció, a magatartászavarok, a viselkedéskultúra hiánya stb. a kollégiumban gyakrabban és sűrűsödve jelennek meg.

Ma is kijelenthetjük tehát, hogy a kollégisták többsége a települési viszonyok, a szociokulturális hátrányok, a családi háttérproblémák miatt hátrányos-, vagy többszörösen hátrányos helyzetűnek tekinthető, emiatt felzárkóztatásra, kompenzációra, védelemre szorul. (Például, kollégiumunkban egy véletlenszerűen kiválasztott „átlagos” összetételű tanulócsoportban a huszonnégy diák egynegyedénél találtam stabil családi hátteret.)

Hozzá kell tenni, hogy a kollégiumokban egyre nő a sajátos nevelési igényű diákok - mozgás- és látássérült, érzékszervi fogyatékkal élő, enyhe fokban értelmi fogyatékosok – száma. (Kollégiumunkban negyven fölötti a létszámuk). Hasonló a tendencia a diszlexiás, diszkalkuliás, diszgráfiás fiatalok esetében. E fiataloknál határozottan fennáll a hátrányok halmozódása, a veszélyeztetettség, és természetesen a szaksegítség igénye: fejlesztő pedagógus, pszichológus kollégiumi jelenléte.

Ezen kívül nem elhanyagolhatóak a roma tanulók, valamint a jóval jelentősebb létszámú határon túli fiatalok más jellegű, de a gyermekvédelem körébe tartozó speciális igényei.

Folyamatosan nő azoknak a helyben lakó fiataloknak száma is, akik kedvezőtlen családi hátterük, anyagi, vagy szocializációs helyzetük miatt kényszerülnek a kollégiumba. Általában a családsegítő központok helyezik el őket, vagy iskolájuk kezdeményezik elhelyezésüket.

Kollégiumunkban a deviációt kiváltó tényezők mindegyikével találkozunk, melyeket a veszélyeztetettséggel, a hátrányos helyzet kialakulásával is összefüggésbe hozunk:

- felbomlott család,
- szülők alkoholizmusa,
- kulturálatlan, primitív milió,
- elhanyagoló nevelés,
- rossz szociális, anyagi helyzet,
- brutális bánásmód,
- a család laza erkölcsi normái,
- a gyermeket érzelmileg elutasító szülők,
- kriminalitás a családban.

A következőkben néhány - kollégáim által ismertetett - esetet szeretnék bemutatni, annak illusztrálására, milyen sorsokkal találkozunk itt a kollégiumban, milyen jellegű feladatokat kell megoldani, milyen problémákat kell kezelni.

(Megjegyzés: az előadáson az idő rövideje miatt nem mind hangzott el.)

- Árva tanuló, akit édesanyja három éves korában elhagyott, testvére ismeretlen helyen tartózkodik. Édesapja – miután sokat betegeskedett, a lakást is eladta, albérletről albérletre költözött - meghalt. (Temetését a nevelőtanár intézte.) A tanuló azért került a kollégiumba, hogy iskolai tanulmányait befejezhesse, hiszen elmúlt tizenhét éves, így állami gondozásba nem kerülhetett. Saját jogon járt volna neki a családi pótlék, árvaellátás, de ahhoz igazolnia kellett volna, hogy az édesanyja azt nem vette fel, továbbá a szülő munkahelyeit, 15 évre visszamenőleg. Ezek részben nem voltak bejelentve. Rendszeres támogatást jártunk ki az önkormányzatnál, az ebédet az iskola alapítványa fizette, a portás nénik, tanárok hoznak neki ruhát, plusz ételmet.
- Erősen látássérült tanuló, aki állami gondozott volt, az utógondozást egy évig bírta, azután saját kérésére megszüntették. Saját magát tartja el, rendszeresen dolgozik, rendszeren jár iskolába, tanulmányi eredménye így is megfelelő, ráadásul egy olyan osztályban, ahol egészségesekkel tanul együtt. Állandó lakcíme, miután kikerült a gyermekotthonból, nincs.
- Mozgássérült tanuló, akinek a gerincével súlyos gondok vannak. Tanyán élnek, szegények, otthon még fát is vágatnak vele. Édesanyja alkoholista és prostituált, édesapja meghalt (temetését a csoportnevelője intézte). A púpos gyermeket 11 évesen látta először szakorvos, majd a mama két éven keresztül nem írta alá a műtéti engedélyt. Az egész tanévet itt tölti, szinte soha nem megy haza. Kapott ruhákkal frissíti fel ruhatárát. Imádja a számítógépet, otthon erre nem lenne lehetősége, annál is inkább, mert édesanyja elszedi minden pénzét.
- A születése óta mozgássérült leánytanulót a nagyszülők nevelték pici kora óta. A nagymama váratlanul meghalt, ekkor a nagypapa egy új kapcsolatba menekült, és megtagadta a leányt. Édesapja gyilkosságért börtönben ül, édesanyja szellemileg teljesen leépült alkoholista, utcán köt ismeretségeket, akiket felvisz a lakásba. Lányát is megpróbálta erre az életmódra szoktatni. Az anya a mozgássérült gyerekekre minden juttatást felvesz és elkölti. Természetes, hogy a gyermek nálunk érzi otthon magát, hétvége azért utazik haza, hogy a heti nagytakarítást elvégezze. A kollégiumban otthonra talál,

megnyugodott. A szekrényében van minden vagyona. Nyugdíjaztatását a kollégium intézi. Egyébként rosszhiszemű jogcímnélküliként tartózkodnak a lakásban, bármikor kilakoltathatják őket. A tanulócsoport legjobb tanulója.

- A tizenkilenc éves leánytanulóról születése után szülei lemondtak róla, kicsi korától gyermekotthonban nevelkedett. Állami gondozásból való kikerülése után került a kollégiumba. Jó képességű, tehetséges, cikkeket ír, szakdolgozatát a kollégiumról írja.
- Mozgássérült fiú, akinek ikertestvérét - akivel együtt került hozzánk – súlyos pszichés okok miatt ki kellett venni a kollégiumból (folyamatos kórházi kezelés alatt áll). Ő nagyon jól beilleszkedett, ennek ellenére édesanyja őt is ki akarta venni a kollégiumból. Ezt kétségbeesetten próbálta megakadályozni. Megfogalmazta, hogy amennyiben itt kell hagynia a kollégiumot, az utolsó esélye is elveszik a normális életre. Az édesanyját nehezen ugyan, de közös erővel sikerült meggyőzni. Azóta kivirágzott, jó tanuló, eredményesen, versenyszerűen úszik.
- 17 éves kislány, két testvére van. A szülei elváltak, édesanyja élettársi kapcsolatban él. A gyermek havonta egyszer látogathatja meg édesanyját – szándékosan nem mondjuk, hogy hazautazik – hiszen az országban folyamatosan változtatják lakhelyüket. Rendszeres anyagi gondjai vannak, étkezését gyakran nem tudja kifizetni, segítségre szorul. Tanulmányi eredménye mindezek ellenére jó.
- Rosszindulatú daganat miatt háromszori agyműtéten átesett fiú. Árva, a nagybácsi neveli. Bár nagykorú, súlya kb. 40 kg. Az agyának olyan területét is érintette a beavatkozás, amely a kontrollált viselkedésért felelős. Ha a pedánsan összerakott világméretű valami megzavarja, dührohamok törnek rá. Ha az általa elképzelt mederben haladnak a dolgok, akkor kiegyensúlyozott, és jól érzi magát. Mérheterlenül hálás a jó szóért, kiéhezett a szeretetre. A kollégiumban tanult meg mosolyogni.
- Átlagos középiskolás fiú, rokkant édesanyja egyedül neveli a rokkantsági nyugdíjból. Hogy a támogatott étkezést be tudja fizetni, rendszeresen dolgozik, önfenntartó. Minden nap későn ér be a kollégiumba. Csak a szünetekre utazik haza, hogy megspórolja az útiköltséget. Így is erős közepes tanuló.
- 16 éves kislány, szülei elváltak, édesanyja egyedül neveli. Édesapja hajléktalanként éli életét. Egy a hajléktalanokat segítő szervezet segítségével sikerült őt felkutatni, amikor útlevél kérelemért folyamodott, és szükséges volt mindkét szülő aláírására.
- Vidéki középiskolába járó tizenhat éves tanuló. Budapesten van a gyakorlata, így állandó ingázásra kényszerült. A szakmai gyakorlata után munkát vállal, hogy munkanélküli édesanyját, aki egyedül neveli, támogathassa. Azért vettük fel a kollégiumba, mert addig napi 2 órát aludt, és az összeomlás szélén állt. Szerencsére egy hely felszabadult, így segíthettünk.
- Állami gondozásban élő kislány, akit szülei elhagytak, majd Németországba költöztek. Nevelőszülők nevelték, onnan került a kollégiumba, igen zaklatott idegállapotban, ugyanis velük az utóbbi időben kapcsolata megromlott. A kollégiumban lelkileg szépen javul. Az anyuka most jelentkezett először, szeretné a kapcsolatot újra felvenni gyermekével.
- Vak tanuló, aki szerteágazóan tehetséges. Zongorázik, szaval, úszik, fut, falat mászik, barlangászik. Jelenleg a zsonglorködést tanulja a kollégium artistaképzős tanulóitól. Fejébe vette, hogy mindent kipróbál, amit a látók tesznek. Itt nyílt ki, addig zárkózott, magába forduló fiú volt. Az édesanyja rendszeresen nem fizeti ki időben az étkezési hozzájárulást. Magam is találkoztam már vele a folyosón, amint a sírás határán téblábol, mert nem tudja befizetni az étkezést. Rendszeresen megelőlegezzük neki a pénzt. A gombot mi varrjuk a pizsamájára, ruhát hozunk neki, ha beteg, ápoljuk.
- Korábban állandó családi konfliktusban élő, 17 éves kislány. Szülei rendszeresen verték, bezárták. Végül otthonról megszökött, a gyermekjóléti szolgálat átmeneti otthonában talált menedéket. Az iskolájának az igazgatója kereste meg a kollégiumot, az elhelyezését illetően. Felvettük, azóta nálunk lakik. Haza nem megy. Van egy barátja, akinek a szülei el- és befogadták, gyakorlatilag ők viselik gondját. A fiú anyukája rendszeres kapcsolatot tart a csoportvezető nevelőjével. A kislány szülei hosszú ideig nem fizették a térítési díjat. Az igazi anyuka akkor jelentkezett a kollégiumban, és rendezte tartozását, amikor felmerült a kislány állami gondozásba való vételének lehetősége, ami a családi pótlék elvesztését vonja maga után.

***

Pontosan még nem tudni, hogy a jelenlegi társadalmi változások távlatosan hogyan hatnak a családokra, ezen belül fiataljaink élethelyzetére: milyen mértékben fenyegeti a felnövekvő korosztályt a lecsúszás, az esélyek romlása, a biztonság elvesztése, a kirekesztődés, a kudarc.

Látható, hogy a kollégiumok érintettsége a problémakörben igen nagy, ezzel szemben lehetőségei meglehetősen korlátozottak.

A kollégiumot nem tekintjük a szakellátás intézményének, de a gyakorlat (lásd a fenti eseteírásokat) azt tanúsítja, hogy nagyon sok nehéz élethelyzetben lévő, tehát segítségre szoruló diákot fogad be ez az intézménytípus, akiknek rendkívül szerteágazóak a problémáik és igényeik.

A gyermekekkel való személyes törődés, a róluk való gondoskodás, érdekeik védelme mindennapi feladata a pedagógusoknak. A diákok számítanak tanáraik permanens, konkrét életviteli, praktikus tanácsaira.

A szűken értelmezett gyermekvédelem körébe tartozik a személyes krízishelyzet kezelése, az akut problémák megoldása érdekében történő segítségnyújtás, beavatkozás, ha a helyzet úgy kívánja, a családi nevelés tanácsadással történő befolyásolása; ha mód van rá, szakember (pl. pszichológus) bevonásával.

Továbbá, az intézmény szükség esetén arról is gondoskodik, hogy a tanulók (szüleik) hozzáférjenek a különféle, a gyermek helyzetét javító hatósági, gyermekjóléti, szociális és szakszolgáltatásokhoz. A rászorulóknak gyakran étkezési hozzájárulás kiegészítést juttat. A munkatársak anyagi jellegű támogatása (pl. ruha adomány) sem ritka. A szolgáltatás módját, valamint az ellátás fokát illetően a határok tehát egyre inkább elmosódnak.

Úgy látom, ma az esetek megoldásában, kezelésében a nevelőtanárnak van döntő szerepe. Fél siker, ha a gyermek olyan pedagógussal találkozik, aki jó pedagógiai érzékkel van megáldva, kellően tapasztalt, a gondos szülő felelősségével jár el, s élvezzi a gyerekek bizalmát.

Ahány eset, annyiféle megoldás: ezért a pedagógusra igen nagy felelősséget ró annak mérlegelése, hogyan, mivel tud leginkább segíteni, továbbá, hol van illetékességének a határa. Napi szakmai tevékenysége a szokásos odafigyeléstől a folyamatos lelki gondozáson, az anyagi megsegítésen, a „laikus” pszichológiai jellegű szaksegítségén át elmegy akár a családterápiáig is, ha a helyzet úgy kívánja. A törvényes eljárás és az eredményességet jelentő megoldás nem mindig esik egybe, a járható mezsgye gyakran igen szűk. Figyelembe kell vennie azt is, hogy milyen mértékben tolerálják az érintettek, különösen a család a beavatkozást.

Mindig a gyermek érdekeit tekintjük elsődlegesnek, ennek megfelelően járunk el; ha lehet helyben, szakszerű beavatkozással, emberséggel és tapintattal, azonnali probléma kezeléssel.

Az esetek nagy száma és a problémák súlyossága ugyanakkor mindenképp indokolja, hogy az intézmények *speciális felkészültségű szakemberrel* is rendelkezzenek. Ezt azért húzom alá, mert előfordul, hogy a gyermek *időben* nem kapja meg a szükséges, illetve megfelelő segítséget.

Régóta tudjuk, és mondjuk, hogy a gyermek- és ifjúságvédelemben érintettek széleskörű összefogása nélkül nem lehet tartós eredményt elérni. A kollégium felől nézve különösen időszerű ennek az alapelvnek az előtérbe helyezése, ha a kudarck ellen valóban eredményesen akarunk fellépni.